

Význam znalce a znaleckého dokazování pro dosažení účelu trestního řízení

Marek Fryšták

katedra trestního práva

Účel trestního řízení

- účelem trestního řádu/trestního řízení je upravit postup OČTŘ tak, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé podle zákona spravedlivě potrestáni
- řízení přitom musí působit k upevňování zákonnosti, k předcházení a zamezování trestné činnosti, k výchově občanů v duchu důsledného zachovávání zákonů a pravidel občanského soužití i čestného plnění povinností ke státu a společnosti
- účelem trestního řízení však není jen potírání kriminality, ale i
 - právo odepřít výpověď dle § 100 TŘ
 - důvěra občanů v trestní řízení a v činnost OČTŘ
 - výchovné působení ve vztahu ke společnosti
 - předcházení a zamezování kriminality, resp. úcta k právu

Právo na spravedlivý proces

- čl. 6 Evropské úmluvy o ochraně základních práv a svobod - každý má právo, aby jeho věc byla projednána veřejně, spravedlivě a v přiměřené době nezávislým a nestranným soudem zřízeným zákonem, který rozhodne o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění (tj. trestný čin, přešupek, či správní delikt) proti němu
- „...účelem trestního řízení přitom není jenom spravedlivé potrestání pachatele, účelem trestního řízení je rovněž „fair“ proces; existence řádného procesu je nevyhnutelnou podmínkou existence demokratického právního státu...“ (I. ÚS 781/04)
- „...účel trestního řízení, jímž je zcela jistě především snaha náležitě zjistit trestné činy a podle zákona jejich pachatele spravedlivě potrestat, nemůže být v právním státě nadřazen zásadě řádného zákonného procesu ...“ (III. ÚS 239/04)
- „...přijde-li spravedlnost pozdě, je to totéž jako by byla odmítnuta...“ (IV. ÚS 3892/18) - justice delayed is justice denied – pozdní spravedlnost, žádná spravedlnost

Dokazování

- dokazování je stěžejní součástí trestního řízení, která umožňuje orgánům zjistit skutečnosti rozhodné pro jejich rozhodnutí; výsledek dokazování rozhoduje o výsledku celého trestního řízení, správnosti, spravedlivosti, přesvědčivosti a kvalitě rozhodnutí a tím o jeho výchovném a preventivním účinku
- § 89/2 TŘ - za důkaz může sloužit vše, co může přispět k objasnění věci, zejména výpovědi obviněného a svědků, znalecké posudky, věci a listiny důležité pro trestní řízení a ohledání; každá ze stran může důkaz vyhledat, předložit nebo jeho provedení navrhnout; skutečnost, že důkaz nevyhledal nebo nevyžádal OČTŘ není důvodem k odmítnutí takového důkazu
- § 2/6 TŘ – OČTŘ hodnotí důkazy podle svého vnitřního přesvědčení založeného na pečlivém uvážení všech okolností případu jednotlivě i v jejich souhnu
- současná právní úprava nezná institut předběžného posuzování (hodnocení) důkazů, a proto není v pravomoci kteréhokoli OČTŘ provádět podle vlastních kritérií předběžnou selekci (nabízených) důkazů a upravovat tak důkazní situaci podle vlastní úvahy a volby, případně z daných důkazů a priori preferovat ty, které potvrzují jím zvolenou skutkovou verzi (III. ÚS 617/2000)

Odborné vyjádření, znalecký posudek a revizní znalecký posudek

- § 105/1, věta první TŘ - je-li k objasnění skutečnosti důležité pro trestní řízení třeba odborných znalostí, vyžádá orgán činný v trestním řízení odborné vyjádření
 - odborné znalosti - běžné znalosti a praktické zkušenosti získané vzděláním a výchovou, které z určité odborné znalosti má každý kulturní člověk
 - může jej vypracovat kdokoliv, kdo tyto znalosti má, tj. znalec, FO/PO s potřebnými odbornými předpoklady, státní orgán
- v rámci odborného vyjádření je důležitý „výsledek“ a nikoliv cesta, jak jsem se k uvedenému výsledku dostal“
 - u odborného vyjádření je formalizmus omezen na minimum

- § 105/1, věta druhá TŘ - jestliže pro složitost posuzované otázky takový postup není postačující, přibere OČTŘ znalce
 - z textu právní úpravy vyplývá jednoznačná priorita odborného vyjádření, pokud není v trestním řádu uvedeno jinak
- v rámci znaleckého posudku je důležitý „nejen výsledek, ale i cesta, jak jsem se k uvedenému výsledku dostal“
- znalecký posudek je formalizovaný - § 39 a násl. vyhlášky 503/2020 Sb., o výkonu znalecké činnosti (např. „...písemný znalecký posudek musí být sešit, jednotlivé strany očíslovány...“)
- znalecký posudek je podáván zpravidla písemně, případně v elektronické podobě, i když to trestní řád výslovně nevyžaduje (§ 107/3 TŘ - znalci se zpravidla uloží, aby posudek vypracoval písemně)

- revizní znalecký posudek - pokud ve znaleckém posudku nelze odstranit „standardním způsobem“
 - rozpory a nesrovnalosti v uvedených znaleckých posudcích lze odstranit v první řadě prostřednictvím výsledku znalce, popřípadě znalců obou; pokud by ani tyto výsledky nevedly k objasnění nejasností, bylo by namíste přistoupit k dalšímu znaleckému zkoumání nebo reviznímu znaleckému posouzení (7 Afs 50/2010-60)
 - u revizního znaleckého posudku nás kromě výše uvedeného zajímá i „teorie“ - „...za mlhou tak hustou a možná ještě víc...“
 - skutečnost, že dva znalecké posudky obsahují rozdílné závěry není automaticky důvodem k vypracování revizního posudku ústavem (R 11/1987) - pouze ve výjimečných, zvláště obtížných případech vyžadujících zvláštního vědeckého posouzení
 - pokud se znaleckým posudkem přezkoumává jiný znalecký posudek, znalec se též konkrétně, stručně a srozumitelně vyjádří z hlediska jednotlivých kroků postupu podle § 52 k postupu, kterým byl zpracován přezkoumávaný znalecký posudek (§ 45 vyhlášky č. 503/2020 Sb., o výkonu znalecké činnosti)

- i když OČTŘ uvedené odborné znalosti má, je třeba postupovat dle § 105/1 TŘ – tj. nelze nahradit odborným názor znalce „laickým“ názorem OČTŘ (R 11/1987)
- v trestním řízení přibírá znalce ten OČTŘ, jež považuje znalecký posudek za nezbytný pro rozhodnutí, pokud byla věc vrácena k došetření, státní zástupce, a v řízení před soudem předseda senátu
 - znalečné proplácí ten, kdo znalce přibral (§ 110b TŘ)
 - aplikační praxe - pokyn dozorového SZ k přibrání znalce (proč?)

Věrohodnost/hodnocení znaleckého posudku

- samotné aktivní ukončení činnosti znalkyně neznamena, že by posudek nemohl být v dalším řízení jako důkaz použit, pokud byl zpracován v souladu se všemi zákonnými podmínkami (8 Tdo 201/2022)
- ponechávat bez povšimnutí věcnou správnost znaleckého posudku a slepě důvěřovat závěrům znalce by znamenalo ve svých důsledcích popřít zásadu volného hodnocení důkazů soudem podle jeho vnitřního přesvědčení, privilegovat znalecký důkaz a přenášet odpovědnost za skutkovou správnost soudního rozhodování na znalce, takový postup nelze z ústavněprávních hledisek akceptovat. (III. ÚS 299/06)
- metodologie znaleckého dokazování vyžaduje, aby jak OČTŘ, tak samotný znalec kriticky hodnotili úplnost a bezvadnost podkladových materiálů (III.ÚS 299/06)
- při hodnocení důkazu znaleckým posudkem se soud musí zabývat tím, zda posudek splňuje všechny formální náležitosti, zda závěry uvedené ve vlastním posudku jsou náležitě odůvodněny a zda jsou podloženy obsahem nálezu, zda znalec vyčerpal úkol v rozsahu, jak mu byl zadán, zda přihlédl ke všem skutečnostem, s nimiž se měl vypořádat, zda jeho závěry jsou podloženy výsledky řízení a nejsou v rozporu s výsledky ostatních provedených důkazů (II. ÚS 3147/10)

Podjatost znalce

- znalci jsou vyloučeni z podání znaleckého posudku v případě, že se zřetelem na jejich poměr k věci, k účastníkům nebo jejich zástupcům je tu důvod pochybovat o jejich nepodjatosti; jedním z takových důvodů..., je skutečnost, že mezi nimi existuje pracovní poměr k témuž zaměstnavateli... jedná se o vztah ekonomické závislosti... přístup znalce při vypracování znaleckého posudku mohou vědomě či nevědomě ovlivnit pocity kolegiality a loajality či obavy před nepříznivými pracovní-společenskými dopady (II. ÚS 35/03)
- jednorázová dohoda o provedení práce, coby přípustná právní forma dohody k podání posudku na žádost účastníka, není sama o sobě okolností svědčící o podjatosti znalce, netvrdí-li účastník kromě formálního poukazu na pracovní-právní povahu dohody žádné jiné skutečnosti, které by svědčily o takovém vztahu znalce k zadavateli posudku, aby jimi byla dotčena nepodjatost znalce (25 Cdo 440/2020)
- existence blízkého příbuzenského vztahu znalce ke státnímu zástupci činnému (byť jen dočasně) v projednávané trestní věci (např. vztah otce a syna) je sama o sobě skutečností vyvolávající pochybnost o nepodjatosti znalce bez ohledu na to, zda mohou být závěry znaleckého posudku zkresleny ve prospěch či v neprospěch obviněného; jde zároveň o vadu, kterou nelze odstranit jinak, než opatřením nového znaleckého posudku zpracovaného jiným znalcem (5 Tz 63/2001)
- znalecký posudek podaný vyloučeným znalcem není způsobilým důkazem, na základě kterého by bylo možné učinit skutková zjištění, ke skutečnostem, pro které je znalec vyloučen, soud přihlíží kdykoliv za řízení (32 Cdo 2884/2016)

§ 346 TZ

- odst. 1) kdo jako znalec podá nepravdivý, hrubě zkreslený nebo neúplný znalecký posudek
- odst. 2) kdo jako znalec před soudem, státním zástupcem nebo policejním orgánem, který koná přípravné řízení podle trestního řádu
 - uvede nepravdu o okolnosti, která má podstatný význam pro rozhodnutí nebo
 - takovou okolnost zamlčí
- druhá základní skutková podstata (druhý odstavec) je ve vztahu speciality k té první, neboť pro to, aby vůbec znalec mohl v chráněných právních řízeních naplnit skutkovou podstatu podle § 346/2 TZ, musí nutně naplnit základní skutkovou podstatu podle § 346/1 TZ – vystupuje-li totiž v chráněném právním řízení jako znalec, činí tak proto, že ve věci podává znalecký posudek
 - tj. fakticky musí nejprve vypracovat znalecký posudek ve vztahu ke kterému je v příslušném řízení následně vyslýchán

Vznik trestní odpovědnosti znalce

- podáním znaleckého posudku se rozumí vyhotovení znaleckého posudku a jeho odevzdání zadavateli či popřípadě jiné osobě (NS 3 Tdo 1483/2009)
- má-li vzniknout odpovědnost pro tento trestný čin, musí znalecký posudek podaný znalcem trpět alespoň jednou ze tří vad - nepravdivost, hrubé zkreslení či neúplnost (4 Tdo 439/2021)
- není třeba posuzovat, do jaké míry byl znalecký posudek významný z hlediska účelu svého použití, to ostatně ani znalci nemusí být známo; taktéž nerozhoduje, pokud se příslušný orgán v řízení k závěrům znaleckého posudku nepřikloní, resp. že podle předmětného znaleckého posudku nerozhoduje (6 Tdo 111/2020 či IV. ÚS 1640/2020)
- nezáleží ani na účelu, který vadným znaleckým posudkem sleduje znalec (např. pomoci konkrétní osobě, ušetřit čas, resp. ulehčit si práci apod.)

- znalec nesmí za účelem dosažení prospěchu strany zadávající vypracování znaleckého posudku se propůjčit k manipulativním postupům, které vedou k matoucím či vyfabulovaným závěrům, jež mohou mít neblahý vliv na konečné rozhodnutí soudu; jestliže se odborné závěry znalce liší v míře běžně neodůvodnitelnou rozdílností pohledu znalce coby určitého subjektivního prvku, lze za splnění dalších zákonných podmínek dospět k závěru o naplnění znaků trestného činu podle § 346 TZ (4 Tdo 1438/2014 nebo 6 Tdo 1604/2015)
- trestnost nevylučuje, že znalec na některou skutečnost, v jejímž důsledku je znalecký posudek neúplný, nebyl výslovně tázán, ale byl smířen s tím, že bez uvedení takového skutečnosti je jeho posudek celkově zavádějící a to ať již na ni přišel sám až v rámci průběhu zpracovávání posudku, nebo ať už by od počátku očekával, že se jej zadavatel na ni dotáže, ale nedošlo k tomu z důvodu neznalosti zadavatele
- znalec nemůže být trestně odpovědný za nesprávné posouzení odborné otázky, jelikož trestný čin podle § 346 TZ vyžaduje úmysl..... tato skutečnost se pouze odrazí na hodnocení znaleckého posudku z hlediska jeho věrohodnosti (6 Tdo 1372/2012)

Nepravdivý posudek

- za nepravdivý znalecký posudek se považuje ten, u něž jsou v rozporu s objektivní realitou všechny znalecké závěry a všechny podstatné okolnosti; tedy je úplně smyšlený, zfalšovaný atd.
 - půjde o znalecké posudky vypracované ryze účelově, u nichž znalci vůbec neprovedli zkoumání deklarovanými metodami nebo si své závěry zcela vymysleli
 - soud musí per analogiám ve výroku rozsudku uvést, v čem spočívala nepravdivost znaleckého posudku; to je nezbytné pro posouzení toho, že jde o okolnost, která má podstatný význam pro rozhodnutí (6 Tdo 1188/2017)
- KS Brno 9 To 247/2021-228, 18. 11. 2021
 - ... tento posudek obsahoval nepravdivé a matoucí závěry... znalec zcela ignoroval stopy, které byly policejním orgánem zjištěny při hledání místa dopravní nehody, byly zadokumentovány a byly znalci k dispozici a on přesto stanovil rychlost vozidla, aniž by provedl analýzu rychlosti tohoto vozidla, stejně jako neprovedl analýzu střetu vozidel ... posudek vykazuje extrémní stupeň nedbalosti a vysoký stupněm neodbornosti
 - ... jedině, co zůstává zcela nejasné je motiv jednání obžalovaného; nabízí se zjištění, která však prokázána nebyla nebo narcismus našeho obžalovaného, který tak jak se předváděl u odvolacího soudu, trpí pocitem zřejmé nadřazenosti nad ostatními, avšak je nám ulehčeno to, že motiv není součástí skutkové podstaty trestného činu a tudíž se jím nemusíme tak hluboce zabývat

Hrubě zkreslený posudek

- hrubě zkresleným je znalecký posudek, není-li nepravdivý ve své úplnosti, ale je-li nepravdivý jen částečně, v důsledku čehož je však jeho celkové vyznění zavádějící, a to nad míru přípustné odlišnosti názorů soudních znalců (6 Tdo 580/2015)
 - zpravidla postačí, je-li nepravdivá odpověď alespoň na jednu otázku položenou zadavatelem posudku, nepravdivá jsou data alespoň ve vztahu k jedné metodě provedeného znaleckého zkoumání či jejích výsledků atd.
 - měřítkem hrubosti zkreslení je izolovaně daná odborná otázka, respektive zadání
 - i jen rozsahově nepatrná lež (např. pozměnění jednoho číselného údaje) v jinak dokonale pravdivém a korektně zpracovaném znaleckém posudku může v konečném důsledku zakládat celkovou hrubou zkreslenost znaleckého posudku

Neúplný posudek

- neúplnost znaleckého posudku je dána ve stejných případech jako hrubé zkreslení
- od hrubě zkresleného posudku se neúplný posudek liší jen tím, jakým způsobem pachatel dosáhne celkově zavádějícího výsledku
 - u hrubého zkreslení tak činí aktivním uváděním nepravdivých informací, u neúplnosti vynecháváním informací pravdivých; rovněž ani zde nezáleží na kvantitativním rozměru neúplnosti, ale na celkovém vyznění
 - znalec může být samozřejmě vyznán k doplnění takového posudku nebo případně ustanoví znalec jiného (10 Co 406/2002)

Děkuji za pozornost

Otázky...???

prof. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D.

Katedra trestního práva

Právnická fakulta Masarykovy univerzity

Veveří 70, 611 80 Brno

Tel. + 420 549 493 870, Fax. + 420 541 213 162

E-mail: Marek.Frystak@law.muni.cz